

Ziyəddin Göyüşovun etikasında əxlaqi dəyərlər

XX əsrdə yaşayıb-yaratmış görkəmli Azərbaycan filosofu, əxlaq naziriyəçisi Ziyəddin Göyüşov əxlaqın mahiyyəti haqqında yetkin və hərtərəfli fikir söyləyən müfəkkirlərimizdəndir. Ziyəddin Göyüşovun zəngin etik-fəlsəfi irsinin toplanması, tədqiq edilməsi və dərinəndən araşdırılması bu gün üçün son dərəcə aktual bir məsələdir. Onun yaradıcılığı insanın əxlaqi cəhətdən kamilləşməsi üzərində qurulan belə etik sərəvzlərə ən dəyərli nümunə kimi hər zaman xalqımızın diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ziyəddin Göyüşovun etik görüşlərinin mahiyyətini düzgün xarakterizə etmək üçün bu görüşlərin əsas istiqamətini müəyyənləşdirmək və elmi aktualıq kəsb edən tərəflərini göstərmək daha məqsədəuyğundur. Azərbaycan etik fikri tarixində önəmli mövqeyə malik olan tanınmış alimin etik görüşlərini təhlil və analiz etmək öz mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizə yüksək qiymət vermək baxımından çox zəruridir. "Azərbaycan xalqı azad və suveren dövlət quraraq mədəni iqtisadi islahatlar aparmaqla öz milli-əxlaqi dəyərlərinə, tarixinə qayıdır, demokratik ölkələrin təcrübələrindən istifadə edir" (1, səh. 5).

Ziyəddin Göyüşovə görə, xeyirxahlıq kateqoriyası insanlığın əsas təzahür formasıdır. Daxili zənginlik olan xeyirxahlıq

bitməz-tükənməz mənəvi sərəvətdir. Xeyirxah insan qeyd-şərtsiz olaraq yaxşılıq edir, başqalarına qarşı alıcanab və fədakar davranır. Bədxah hərəkətlər, böhtan, paxıllıq və bu kimi çirkin təzahürlərə qarşı barışmazlıq xeyirxah insanın əsas əlamətlərindən biridir.

O yazırdı ki, xeyirxahlıq hissini tərbiyə vəsitəsilə gənc nəsillərə aşılamaq mümkündür və bu nüansı pedaqoji proseslər zamanı nəzərə almaq lazımdır. Təbiətin ən kamil varlığı insan xeyirxahlıq ənənələrini daim qoruyub saxlamalı və onu gələcək nəsillərə mükəmməl bir surətdə ötürməyi bacarmalıdır. Çünki özündən sonra qoyub gedəcəyi ən zəngin miras da elə məhz xeyirxahlıq və yaxşı əməllərdir. Xeyirxahlıq heç bir zaman əskilməyən və bütün dövrlərdə başariyyətə, insanlığa, humanizmə lazımlı ən önəmli bir etik kateqoriyadır.

Ziyəddin Göyüşov xeyirxahlığın və fəzilətin əsasında məhəbbət hissini durduğunu qeyd edir və eqoizmlə məhəbbətin bir araya sığmadığını vurğulayır. İnsan qəlbinin dərinliklərində kök salan məhəbbət hissi ecazkar bir qüvvə olsa da, düzgün istiqamətləndirilməlidir. Məhəbbətin əksi olan nifrət hissələrindən uzaq durmağı bacaran insan fəzilətli insan mərtəbəsinə yüksələ bilər. "Məhəbbət və nifrət düzgün istiqamət-

ləndirilsə, o nəinki xeyirxahlıq, insanlığa, cəsarət, ədalət, vətənpərvərlik kimi başlıca fəzilətlərin, habelə fədakarlıq, alıcanablıq və sair fəzilətlərin də əsasını təşkil edir" (2, səh. 123).

Filosof xoşbəxtliyin əsas səbəbini ülfət və ünsiyətdə görürdü. İnsanın əsas fəaliyyətinin ən zəruri şərtlərindən biri olan xoşbəxtlik geniş mahiyyətə malik çoxaspektli bir kateqoriyadır. Xoşbəxtlik insanın fəaliyyəti ilə xarakterizə edilməli, ona mübarizə yolu ilə nail olunmalıdır. Mübarizə insan fəaliyyətinin ayrılmaz ünsürlərindən biri kimi həyatın mənasını ehtiva etməlidir. Prinsipiallığa əsaslanan mübarizə insan həyatının mahiyyətinə nüfuz etməli və xoşbəxtliyə doğru istiqamətlənməlidir.

Əgər prinsipiallıq mənalı həyat uğrunda mübarizəyə əsaslanırsa, yalnız bu zaman xoşbəxtlikdən söhbət gədə bilər. Ziyəddin müəllimə görə, xoşbəxtliyin üç əsas şərti var və yalnız bu şərtlərin hər üçünün bərqərarı ilə bu mövzudan söz açmanın mümkündür. Həmin şərtlərdən birincisi bütün bədbəxtlikləri ortadan qaldırmaqdır. Bədbəxtlik deyəndə isə ictimai-siyasi bərabərsizlik, yoxsulluq, cəhəlat, haqsızlıq kimi mənfi ünsürlər nəzərdə tutulur. İkinci şərt isə azadlıqdır. Söhbət ham iqtisadi, həm də

siyasi azadlıqdan gedir. Xoşbəxtliyin üçüncü şərti amin-amanlıq və sülhdür. Əgər bütün insan cəmiyyətləri və ayrı-ayrı fərdləri bir-biri ilə mehriban və qarşılıqlı əməkdaşlıq şəklinə yaşayarsa, bu zaman xoşbəxtliyin üçüncü şərti bərqərar olur.

Z. Göyüşovun fikrinə, xoşbəxtlik heç kəsə təsadüfən hədiyyə verilmir, yalnız əmək və səylə əldə edilir. Xoşbəxtlik insanın həm fiziki, həm də mənəvi qüvvələrinin vəhdətini duymasıdır, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlamlığı ilə xarakterizə olunur. Alimə görə, xoşbəxtliyin əsas şərtlərindən biri əsəb gərginliyini azaltmaqla reallaşır. O, eyni zamanda əxlaqi ideal və arzu ilə əlaqədar olaraq qeyd edirdi ki, "...xoşbəxtlik – əxlaqi ideal və arzu ilə sıx surətdə bağlıdır. Əxlaqi ideal və arzu insanın xoşbəxtliyinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla bərabər, həm də qiymətli əxlaqi sərvət xarakteri daşıyır. İdealsız, arzusuz, məqsədsiz, gələcəyə inamsız mənalı insan həyatı təsəvvür etmək çətin olduğu kimi, bunlarsız əsl xoşbəxtlik də mümkün deyil" (3, sah. 290).

Ziyəddin Göyüşov kimi ziyalı alimin irsinə xalqımız biganə yanaşmamış, onun zəngin etik-əxlaqi dəyərlərinə istinad edərək bu dəyərləri təbliğ etməklə kifayətlənməmiş, bu etik-əxlaqi dəyərlərin zəminində zəngin və orijinal bir irs yaratmağı bacarmışdır. Əgər biz bu gün bu etik-mənəvi dəyərlərə biganə bir münasibət bəsləsək, gələcək nəsəl

bu sahvi bizə bağışlamaz. "Hər bir xalqın mövcudluğu onun mədəniyyəti ilə qırılmaz surətdə əlaqədardır. Mədəniyyətin inkişafı köhnə milli-mənəvi irsin ən yaxşı cəhətlərinin mənimsənilməsi yolu ilə gedir" (4, sah. 191).

Ziyəddin Göyüşovun yaratdığı zəngin etik-fəlsəfi irs XX əsr Azərbaycan etika tarixini tədqiq edən və öyrənənlər üçün önəmli bir mənbədir. Etik-mənəvi dəyərlərə yiyələnmək, mənəvi sərvətləri qoruyub saxlamaq və gələcək nəsillərə ötürmək hər bir Azərbaycan gəncinin əxlaqi tərbiyəsinin əsasını təşkil etməlidir. İnsanların mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə, mentalitetinə hopan etik dəyərlər mənəvi sərvətlərin təməlinə durur.

Müasir dövrdə Azərbaycanın düşüncə tarixinə diqqətin artması faktorunu çox mühüm məsələdir. Bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşsaq, müəllif XX əsrin ikinci yarısında etik fikirlərinin fundamental problemlərinə toxunub. Ümumiyyətlə, hər bir xalqın özünəməxsus mentaliteti, milli-mənəvi dəyərləri, etik-əxlaqi sistemi onun varlığının təcəssümüdür. Müasir dövrdə, qloballaşma və vesternizasiya proseslərinin gətirdiyi bir zamanda xalqımızın tarixən zəngin və qiymətli etik-əxlaqi dəyərlərinin öyrənilməsi, araşdırılması böyük aktuallıq kəsb edir.

Varislik, tarixlik, mənəviyyət və sistemlilik prinsiplərini özündə ehtiva etməyən etik-mənəvi sistemlər güclənən qloballaş-

ma prosesləri nəticəsində öz orijinallığını və xüsusiyyətlərini itirmək təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya gəlir. Əxlaqi irsin qorunub saxlanması və yeni nəsillərə ötürülməsi amili hər zaman ən ümdə problem təki qalır. Heç şübhəsiz ki, nəhəng proses sayılan qloballaşmanın əsas və ayrılmaz komponenti olan integrasiya zamanı milli-mənəvi xüsusiyyətlərin, etik dəyərlərin özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması və varislik prinsipi əsasında gələcək nəsillərə ötürülməsi yalnız ağır və məsuliyyətli əmək nəticəsində mümkünləşə bilər. Qloballaşma zamanı hər bir vətəndaş etik-mənəvi dəyərlərin tanəzülü və aşınması prosesinə qarşı varislik prinsipi ilə silahlanmalı, bu yolda öhdəsinə düşən vəzifəsini dərk etməli və bu istiqamətdə əlindən gələni əsirgəməməlidir. Eyni zamanda həmin məsələ etik dəyərləri tədqiq edən araşdırmaçıların da diqqət mərkəzində olmalıdır və araşdırmaçılar bu barədə məntiqli və düzgün mühakimə yürütməlidir.

Adətən varislik prinsipləri xüsusiyyət xalqların milli adət və ənənələrində öz əksini tapmış və adət-ənənələr əsrlərdən bəri öz varlığını, etik-mənəvi xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağı bacarmışdır. Hər bir xalqın keçmişini özündə ehtiva edən mənəvi irs daim yad ünsürlərə qarşı müqavimət göstərmişdir.

Milli-etnik inkişaf tarixi bir sıra maddi və mənəvi amillərlə nizamlanan mürəkkəb prosesdir. Əgər biz xalqımızın milli-mənəvi mədəniyyətinin tarixinə ciddi nəzər yetirsək, onun əsas inkişaf mərhələlərini xarakterizə etsək, mövcud amillərin böyük bir əhəmiyyət kəsb etdiyinin şahidi olarıq. Yüksək amallara xidmət edən, milli-mənəvi dəyərləri ilə tanınan xalqımızı xarakterizə edən başlıca ideyalar, adət-ənənələr, milli xüsusiyyətlər özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamağı bacarmalıdır. Bir sıra tədqiqatçılar da bu qənaətə gəlirlər ki, qədim köklərə malik Azərbaycan xalqı əsrlərin yaddaşlarından süzülüb gələn maddi və mənəvi xəzinəsini qoruyub saxlaya bilməmişdir. "Azərbaycanda yeni iqtisadi münasibətlərə keçid prosesinin yekunları göstərir ki, iqtisadi islahatlarla yanaşı, cəmiyyətin mədəni-mənəvi həyatının strukturunda da adekvat dəyişikliklər aparılmasına böyük ehtiyac vardır. Bu şərt ilk növbədə ayrı-ayrılıqda elm, təhsil və incə-

sənət sahələrinə aid olsa da, ictimai həyatın bütün sahələrində əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Müasir dövrdə hadisələrin sürətlə əvəzlənməsi, sosial-qişadi islahatların miqyasının genişlənməsi insan amilinin də rolunu artırır və mənəvi keyfiyyətlər siyasəsi və iqtisadi proseslərin strukturuna daxil olur" (5, sah. 202-203).

Müstəqillik dövründə ümumbəşəri və milli düşüncəmizin tarixini, etik və mənəvi dəyərlərini dərk etmək, onun ən qədim yaddaş salnaməsini qoruyub saxlamaq, yaşatmaq, gələcək nəsillərə ötürmək – bu gün qarşımızda duran başlıca və ümdə vəzifələrdən biridir. Milli sərvətlərin toplanıb qorunması, nümayişi, qiymətləndirilməsi və ən nəhayət, tədqiqat mənbəyinə çevrilməsi də zərurət kəsb etməlidir. Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı çıxışında Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyev demişdir: "Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini, milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir" (6).

Ziyəddin Göyüşovun etik fikirləri çoxəsrlik zəngin bir tarixə malik olan Azərbaycan etika elminin XX əsrdə mühüm bir

hissəsini təşkil edir. Bu elmi-ideoloji irsin dərinəndən öyrənilməsi elmi-nəzəri və praktiki cəhətdən əhəmiyyətlidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın tanınmış və qabaqcıl alimlərinin elmi-nəzəri irsinin tədqiqi gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üçün və eyni zamanda elmi fikrimizin dəyərləndirilməsi müasir dövrdə mənəvi-əxlaqi inkişafımız baxımından zəruri bir amil hesab oluna bilər. "Azərbaycan xalqının böyük tarixi, zəngin mədəniyyəti var. Bu milli-mənəvi zənginliyin dünyaya layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin təbliğinə, beynəlxalq nüfuzunun yüksəlməsinə xidmət edir. Müasir dünyadakı qlobal integrasiya prosesində qabaqcıl yer

tutmaq istəyən dövlət özünün iqtisadi, siyasi gücü ilə yanaşı, həm də tarixi, mədəniyyəti, milli-mənəvi dəyərləri ilə tanınmalı, onları yüksək səviyyədə təbliğ etməyi bacarmalıdır" (1, sah. 11).

Xalqımız təkcə Ziyəddin Göyüşovun irsinə deyil, onun təmsilində bütün milli-mənəvi dəyərlərimizə, zəngin əxlaqi-fəlsəfi sərvətlərimizə diqqət göstərməlidir və bu irsin təbliği xüsusi məhiyyət kəsb etməlidir. Ziyəddin Göyüşov yaşadığı dövrdə etika elminə marağın artmasında və bu sahənin yenidən canlanmasında, tərəqqi etməsində əlindən gələni əsirgəməmiş, müxtəlif faktorlarla böyük və önəmli təsir göstərmişdir. ♦

Ədəbiyyat

1. Milli-mənəvi dəyərlərin təbliğində kitabxanaların rolu /tərt. ed. N. Alişova; ixtisas red. və bur. məs. K. Tahirov; red. A. Abdullayeva; M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı – 2011.
2. Z. Göyüşov. Fəzilət və qəbahət. Bakı – 1972.
3. Z. Göyüşov. Əxlaqi sərvətlər. Bakı – 1966.
4. Ə. Tağıyev. Fəlsəfə. Bakı – 2012.
5. N. Abbasov, R. Həsənov. Nəsirəddin Tusinin müdriklik fəlsəfəsi. Bakı – 2012.
6. "Azərbaycan" qəzeti. Bakı – 2001.

Резюме

Научное наследие Зияддина Геюшева имеет важное теоретическое и практическое значение в развитии Азербайджанской науки в области этики. Кроме того, следует отметить, что изучение научного наследия ведущих азербайджанских ученых играет огромную роль в нравственном воспитании молодого поколения. Сегодня для отечественной науки очень важно обращение к национально-духовным ценностям, в частности к богатому философскому наследию Зияддина Геюшева. В данной статье автор анализирует содержание теории этики и философии выдающегося азербайджанского ученого.

Ключевые слова: Нравственные ценности, добро, счастье, этика, Зияддин Геюшев, духовные особенности.

Summary

Scientific research of Ziyad-din Goyushov has a great theoretical and practical importance in improvement of Azerbaijani ethics. It is necessary to learn the researches of Azerbaijani scientists for the sake of upbringing of the youth. Today it is important to pay attention to national values of the nation. In this article the author analyzes the theory of ethics and philosophy of well known Azerbaijani scientists Z. Goyushov.

Key words: Moral values, virtue, happiness, Ziyad-din Goyushov ethics, moral features.